

СПОГАДИ ПРО В.П. ПЕТРОВА 50–60-Х РОКІВ

Вперше я почув ім'я В.П. Петрова в Інституті археології. В 1947 р. мене запросив заступник директора — Л.М. Славін. Він керував видавничою діяльністю нашої установи і я — редактор інститутських численних наукових журналів, збірників і монографій, часто бував у нього в кабінеті. «Ми отримали вказівку директивних органів» — сказав Лазар Мойсеєвич. — «не допускати згадок в наукових працях імен археологів, які запламували себе контактами з німецькими фашистами в часи окупації і подалися з ними на Захід. Це — Куврінний, Козловська, Пастернак, Петров. Їх небагато і тому не допустити жодної згадки про них — справа підсильна». З того часу я вісім років старанно викреслював усі цитати і бібліографічні посилання на праці цих ворогів народу, які зникли з української науки та життя в вирі тих буремних років.

Проте така доля обминула Віктора Платоновича. Як з'ясувалося згодом, «ворогом народу» він став за наказом тих самих директивних органів, за допомогою яких зник в 1942 р. з Уфи, де перебував разом із співробітниками інституту, перейшов лінію фронту та почав працювати в якихось німецьких установах — чи то військових, чи напіввійськових — про це я достовірно не знаю.

В Києві В.П. Петров з'явився десь в 1954 р. Я сидів в кабінеті Л.М. Славіна, який роздивлявся рукопис чергового примірника журналу «Археологія», підготовлений мною як редактором. Раптом зайшла секретарка і з порога доповіла, що його просить прийняти Віктор Платонович Петров. Л.М. Славін від тих слів став блідий, ніяковий, а тим часом до нього наближався сам Віктор Платонович з папірцем в руці — від компетентних органів, де значилося, що він — не ворог народу, а учасник партизанського руху...

Скоро Віктор Платонович, розпрошавшись із Москвою, почав працювати в Інституті археології АН УРСР на посаді в.о. старшого наукового співробітника відділу слов'янської археології, бо не мав наукового ступеню, хоч ще в довоєнні роки захистив докторську дисертацію, та документи про це зникли в вирі війни. Лише згодом, через 10 років він успішно захистив докторську дисертацію за сукупністю робіт на тему «Мова. Етнос. Фольклор».

А до того Інститут готував документи до його кандидатського захисту, де, крім всього, треба було попередньо скласти іспити з трьох предметів — археології, марксистсько-ленінської філософії та іноземної мови. Враховуючи літній вік абітурієнта — Віктору Платоновичу в ті часи було за 60 — перші два іспити пройшли в дружній атмосфері, оскільки й археологи, й філософи добре знали про неабияку ерудицію Віктора Платоновича. Що ж до іноземної мови, то в нас не було жодних сумнівів, адже Петров по-німецькому розумівся ще до війни, а під час неї років із 10 перебував в Німеччині. Проте... на кафедрі іноземних мов АН УРСР спеціалісти з німецької були іншої думки. Не те, що їх не влаштовував бранденбурзький акцент абітурієнта, — це до уваги не бралось, зате з граматичних хаш він вибирався не хвацько... Одним словом, за німецьку мову Віктор Платонович отримав «3» — під гучний сміх присутніх на захисті. Втім, захист на кандидата історичних наук був замінений на докторський, який Вчена рада затвердила одноголосно.

Не зважаючи на наявність, чи відсутність наукових ступенів, Віктор Платонович брав участь в науковому житті Інституту археології. Тоді, наприкінці 50-х, на початку 60-х рр. найактуальнішою проблемою слов'янської археології була черняхівська. Яскравою зіркою сяяв авторитет Михайла Юліановича Брайчевського, який був автором вагомого рукопису про антський (черняхівський) період в історії давніх слов'ян. Цей період обіймав час від III по VII ст. н.е., аж до початків доби Київської Русі, фундаторами якої були саме анти-черняхівці. Проте в багатьох існували певні сумніви щодо тих анти-русів. Уже почали з'являтися не черняхівські пам'ятки, V–VII ст. — пенківська культура Д.Т. Березовця. А Віктор Платонович увів в науковій обіг пам'ятки синхронної пенківській, але дещо іншої корчакської культури, дослідженої в 30-х роках С.С. Гамченком.

Проте в бурхливих дискусіях, які проходили на засіданнях відділу слов'янської археології з приводу твору М.Ю. Брайчевського, Віктор Платонович слова не брав. Свою думку він висловив згодом, писемно, в відомих тепер статтях 60-х рр. про корчацькі та черняхівські пам'ятки та участь носіїв цих культур в процесі етногенезу слов'ян. Про це підсумовано в його відомій монографії «Етногенез слов'ян». У вирішенні цієї проблеми він відкидав міграціоністську та автохтонну гіпотези, які панували в навці. Оскільки мовних залишків від давніх слов'ян аж до другої половини I тисячоліття н.е. не залишило-

ся, то єдиною основою, за В.П. Петровим, мають бути історико-соціальні дані. А вони вказують на корінні зміни в етносі, економіці, побуті, релігії населення України від трипільської культури до скіфської, далі — зарубинецької та черняхівської. В ці часи слов'янських мов, так само як і балтійських, германських та інших ще не було, вони перебували в процесі становлення. Можливо, в цьому питанні Віктор Платонович стояв ближче від всіх до істини...

Я дивлюсь на його фотографію, подаровану мені в 1972 р. Софією Федорівною Зеровою — дружиною Петрова, разом із книгою «Етногенез слов'ян» — вершиною його історичної творчості. Добра, поблажлива усмішка... Таким він і залишився в моїй душі — людиною, яка знала багато, ще більше — розумілася в людях і навці, що можливо і допомогло подолати Віктору Платоновичу свій шлях у бурхливому морі життя та спокійно вмерти за писемним столом на 75 віці життя.

Проте безперечно, що і сама доля була до нього прихильною. Адже в 30-ті роки він міг безвісно згинуть під час репресій. У роки Великої вітчизняної війни він — розвідник у тилу ворога, вникнув лютої смерті. Післявоєнні роки Віктор Платонович провів із коханою жінкою — Софією Федорівною Зеровою, вдовою поета-неокласика Миколи Зерова, репресованого в 1939 р. Софія Лобода в 20-х рр. була першою красунею в колі київської літературної молоді, тоді ж вийшла заміж за Зерова. Віктор Платонович завжди кохав Софію Федорівну і після свого повернення до Києва одружився з нею. Софія Федорівна була привітною господинею, широкучувала друзів. З нею було приємно спілкуватися — красива, розумна літня жінка, яка поблажливо ставилася до наших історико-археологічних проблем, не беручи участі в таких дискусіях.

Віктор Платонович не був за життя вславленим і відзначеним. На його могильній плиті вибито зображення скромного ордена Великої Вітчизняної війни та два слова — професор Петров, 1894–1969. Поруч поховано й Софію Федорівну. До цих напівзабутих могил інколи приходять люди, які знали і поважали цих видатних людей.

Підготовки тексту здійснено В.М. Корписовою, в архіві якої зберігається рукопис.